

A körmendi Faludi Ferenc Városi Könyvtár jubileuma

2002 a közkönyvtárak életében különleges jelentőségű év volt Magyarországon. 1952-ben hozták létre a megyei könyvtárakat és a járási, valamint a városi könyvtárak többségét. Az évforduló kapcsán sok intézmény szervezett emlékülést, tudományos tanácskozást, közösségi összejövetelt, baráti találkozót. Ez egyszer – rövid ideig ugyan – reflektorfénybe került a könyvtárosok által végzett munka és maguk a könyvtárak is.

Körmenden 1952. október 16-án avatták a városi könyvtárat. Az induló „állomány” 196 kötetét az ifjú könyvtárvezető, Vizi László saját könyveiből egészítette ki kerek 200-ra. Az elmúlt ötven év viszontagságaira, szakmai sikereire emlékezett 2002. november 15-én a könyvtár munkaközössége.

A gazdag programot *Bebes István* polgármester megnyitója vezette be, aki a könyvtárnak a város életében betöltött szerepét emelte ki, és hangsúlyozta a közgyűjtemény fontosságát a gyermekek nevelésében és az önképzésben.

A polgármester úr bevezetője után a szakmai napon elnöklő *Mecseriné Doktor Rozália* igazgató köszöntötte a közönség tagjait, akik nagy számban reprezentálták a megye könyvtáros-társadalmát, majd átadta a szót az első előadónak, *dr. Gerő Gyula* nyugalmazott főszerkesztőnek, akinek előadása a járási könyvtárak kialakulásáról és sorsáról szólt, és a **Visszapillantás az egykori járási könyvtárakra – tárgyilagosan és némi nosztalgiával** címet viselte. Az adatgazdag és élményszerű áttekintés a szervezés nehézségeitől a könyvtáros-személyiségek bemutatásáig átfogó képet mutatott be a hőskorszakról. Bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy valóban érdemes saját múltunkkal foglalkozni, a még létező emlékezet és a dokumentumok alapján összeállítani az 1945 utáni könyvtárügy történetét. [Az előadást e számban teljes terjedelmében közöljük. *A szerk.*]

Papp Gyula nyugalmazott könyvtárigazgató **A körmendi járási könyvtár létrejötte és szerepe a városkörnyéken** címmel a hétköznapi emlékeiből építette fel előadását. Megállapította: a könyvtár életét évtizedekig meghatározó elhelyezési gondok, a költözködések mellett a munkatársak szakmaszeretete és elhivatottsága segítette fennmaradni és folyamatosan fejlődni az intézményt.

A községi könyvtárak létrehozásának, ellátásuknak anyagi és technikai nehézségeiről szólva az a jogos szakmai büszkeség is megfogalmazódott, hogy a Körmendhez tartozó községek könyvtárai sohasem maradtak szakmai segítség nélkül.

Mecseriné Doktor Rozália **Könyvtárunk az Európai Unióba vezető úton** című előadásában napjaink lehetőségeiről és a könyvtárral szembeni olvasói elvárásokról beszélt. A sikeres pályázatok eredményeként kiépülhet az információs infrastruktúra, ingyenes internethasználatra van lehetőség, és sikerült megoldani a mozgássérültek akadálymentes bejutását is a könyvtárba.

Mándli Gyula, a váci Katona Lajos Városi Könyvtár igazgatója, az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének elnöke **Helyismereti tevékenység napjainkban a városi könyvtárakban** címmel átfogó képet festett e fontos könyvtári munkaterület elméletéről és jelenlegi gyakorlatáról. Bemutatta a helyismereti munka végzését támogató alpművket és a Szervezet erőfeszítéseit a szakmai egységesítés és fejlesztés érdekében. Büszkeséggel említette meg az igazgatása alatt álló intézmény ez irányú tevékenységét és a közelmúltban megjelent köteteket.

Kovács Béláné igazgatóhelyettes mondanivalója szorosan kapcsolódott az előtte elhangzott előadáshoz **A Faludi Ferenc Városi Könyvtár helytörténeti gyűjteménye** címmel. A hallgatóság megismerkedhetett a különgyűjtemény értékeivel és a bibliografizálási munkával. *Kondicsné dr. Kovács Évának*, a Csaba József Honismereti Egyesület elnökének összefoglalója kiegészítette a szakember által elmondottakat **A civil szervezetek és a városi könyvtár kapcsolata** címmel. A Körmend értékeinek feltárásáért és bemutatásáért folytatott munkálkodásban szoros partneri viszony alakult ki az egyesület és a könyvtár között.

Dr. Pálvölgyi Mihály tanszékvezető és *Ördögné Kovács Mónika* tanársegéd, a szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskola Könyvtár–Információtudományi Tanszékének munkatársai **A képzés irányai, a városi könyvtárak mint gyakorlólhelyi partnerek** témáról osztották meg tapasztalataikat a jelenlevőkkel, akiknek többsége résztvevője a főiskolások gyakorlatának.

A virtuális pezsgőbontással véget érő előadásorozatot valódi követte, miután Bebes István polgármester felavatta a belső átalakítással megszépült olvasószolgálati tereket és a mozgáskorlátozottakat segítő felvonót. Új burkolatot kapott az épületet körülvevő tér, megújultak a szociális helyiségek és a fogadótér is. A szép számban megjelent olvasók látható örömmel ismerkedtek az új, igényes környezettel.

A Faludi Ferenc Városi Könyvtár 40 éve címmel a városi kiállítóteremben fényképek, tervrajzok, plakátok és írásos dokumentumok vezették végig az érdeklődőt az elmúlt fél évszázadon. Nagyszabású, de soha meg nem valósult terveket láthattak, és egykor gyakran használt, mára technikatörténeti érdekességgé vált eszközöket vehettek szemügyre. A kiállítást *Nagy Éva*, a szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár igazgatóhelyettese ajánlotta a közönség figyelmébe, beszédében a könyvtáros szerepét és megbecsülését állítva középpontba.

A nap meglepetése a könyvtár munkatársaiból alakult Cutter Singers kórus bemutatkozása volt.

Az emlékeztetést segítő ünnepi nap fő értéke a minden előadásból áradó szakmaszeretet és hivatástudat volt. Teljes képet kapott minden résztvevő arról a munkáról, amellyel az elmúlt évtizedek alatt a 200 kötetes alig-gyűjteményből igazi városi könyvtár lett, amely nélkül ma már elképzelhetetlen az oktatás, a kutatás, a kultúra Körmenden. A résztvevők számára bizonyíték volt erre a város vezetők részvétele és az olvasókkal zsúfolásig megtelt kiállítóterem is.

Nagy Éva

Visszapillantás az egykori járási könyvtárakra – tárgyilagosan és némi nosztalgiával

1897-től az első világháború kitöréséig, 1914 augusztusáig a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Tanácsa 1457 településnek juttatott egy-szeri adományként pár száz kötetes könyvtárat – négyféle kategóriában: a 300 koronástól a 2000-esig –, az akkori Magyarország 12 650 községe közül a szerencsésebbeknek. Kiszámolható: ha az országot nem csonkítják meg Trianonban, 147 esztendő kellett volna ahhoz, hogy minden község ilyen kiskönyvtárat kapjon! Mivel az ország egyharmadára zsgorodott, az addigi ütemet tartva potom ötven év alatt – hogy úgy mondjam: telítődhetett volna a magyar vidék népkönyvtárakkal. És ez is csupán a könyvtárak létesítését jelentette volna – minden fejlesztési, gyarapítási lehetőség nélkül, tehát folyamatosan elhasználódó és megüledő, aszalódó állománnyal. 1927-ben népszövetségi kölcsönből (a fiataloknak: a *Népszövetség az Egyesült Nemzetek Szövetsége*, az ENSZ elődjének tekinthető) a kormányzat 1500 népkönyvtárat alapított a csonkaországban, de számukat 1936-ig mindössze 125-tel gyarapította. Ezeknek a könyvtáraknak – amelyek közül a legnagyobbak is csak 200 kötetesek voltak – abbamaradt a szervezésük már a második világháború kitörése, tehát 1939 előtt. A háború pedig elpusztította a nagy részét annak a kevésnek is, ami volt...

A városokban bizonyára kedvezőbb volt a helyzet – mondhatná valaki. Üssük fel hát a *Magyar Minerva*, jó hosszú címe szerint „A magyarországi múzeumok, könyvtárak, levéltárak, tudományos intézetek, tanintézetek, bizottságok, tanácsok, tudományos és művészeti társulatok, közművelődési egyesületek évkönyve” legutolsó, VI. kötetét, amely az 1930–1931-es állapotokat rögzítette. Kiderül: a megyeszékhelyek túlnyomó többségéből hiányzik a működő közkönyvtár említése – a Dunántúlon körülpillantva Komárom-Esztergom, Somogy, Tolna, Zala megyék-nél hiába keressük ilyenek leírását, a Tiszától keletre pásztázva pedig feltűnő, hogy például a felsorolt megyék székhelyeinél csaknem kétszer-háromszor nagyobb lélekszámú *Orosházának* még a neve sincs a Minervában. Ezek után nem meglepő, hogy Vas megyéből hiába keressük *Celldőmők*, *Sárvár* és **Körmend** nevét; *Vasváron* a domonkosok rendházának könyvtára éppen „rendezés alatt” áll (tehát nem működik); *Szentgotthárd* mindössze a reálgimnázium tanári könyvtárával szerepel, s csak *Kőszegen* mutatkozik némi élet – ha annak nevezhetjük a Szent Benedek rendház könyvtárának (egyben a reálgimnázium könyvtárának) és a négy középiskola tanári könyvtárának létezését, továbbá az állami tanítóképző intézettel kapcsolatos gyakorlatiskola könyvtárának azon adatát, miszerint állománya 18 mű 17 kötetben!

Tíz évet ugorva: 1940-ben a megnagyobbodott ország területén 10, azaz tíz városi könyvtár működött! Ehhez kommentár sem kell, s ha valaki szemrehányóan

mondja: *de azonban* tudomásunk van jól működő városi és falusi könyvtárakról! – a válasz annyi, hogy a sivatagokban akadnak oázisok is, ám – sajnos – ezek alig kibebítik a Szahara homoktengerének kiterjedését és enyhítik sivárságát.

Ismét egy évtizedes ugrás után, az újabb veszített, ráadásul az ország területét végigdúló háború, a maradék letarolásának számbavétele után álljunk meg 1949-nél. Azért, mert ekkor születtek meg hazánkban az első körzeti könyvtárak, amelyek alapjai lettek mind a megyei, mind a járási könyvtáraknak.

A *körzeti* könyvtárakat, azok rendszerét *Sebestyén Géza* (remélem, a fiatalok is ismerik e nevet!) alkotta meg a 19. századi amerikai (ld. a farmokat ellátó könyvtárak) és az ezek példájára a 20. század elején létesített angol megyei (ld. county) könyvtárak gyakorlata, valamint az 1915–1919-es magyar elméleti törekvések szintézise alapján. Lényege a centralizált, folyamatosan működő könyvtárellátó és -gondozó *rendszer*. Egy központ (előbb az Országos Könyvtári Központ, majd a Népkönyvtári Központ) könyvtári kötésbe öltöztetett, katalóguscédulákkal és mindenféle ügyviteli és olvasószolgálati nyomtatványokkal felszerelt könyvszállítmányokat küld az általa finanszírozott ún. *körzeti könyvtárak*ba, amelyek alközpontként a kapott anyagot *letétbe* továbbküldik a településekre. az *alapkönyvtárak*ba, későbbi nevükön *népkönyvtárak*ba, mégpedig azzal a szándékkal, hogy az alpművek, kézikönyvek ott maradjanak, az állomány többi részét pedig cseréljék a többi letéti könyvtár között. A körzeti könyvtár eredetileg nemcsak a falusi könyvtárak táplálására volt szánva, hanem kérésre a városokban, járási székhelyeken létesítendő–létesített könyvtáraknak vagy akár az üzemeknek és az iskoláknak is juttathatott volna letétet. Mindezt pedig úgy, hogy miközben maga nem volt kölcsönző, olvasószolgálatot működtető könyvtár, hanem ciosztóhely, folyamatosan végezte volna a letéti könyvtárak újabb és újabb könyvekkel való feltöltését, továbbá a könyvek cseréjét a tagkönyvtárak között, valamint gondoskodott volna a könyvtárosok módszertani segítségéről és képzéséről–továbbképzéséről is. A mai könyvtárosok mindezt úgy képzeljék el, mintha a jelenlegi *Könyvtári Intézet* és a *Könyvtárellátó* egy szervezet volna, vidéki ciosztó–szolgáltató *alközpontokkal* a megyeszékhelyeken, városokban – függetlenül az ott működő, közvetlen olvasószolgálatot végző megyei és városi könyvtáraktól.

A könyvtártípus azért kapta a *körzeti* nevet (ilyen közigazgatási egység nem létezett Magyarországon), mert a megyénél kisebb, a járásnál nagyobb területre terjedt volna ki tevékenysége. A megalakuló körzeti könyvtár először átfogta az egész megyét, minden járását, a második, harmadik új körzeti könyvtár belépésével pedig a már működők területe csökkent volna, egyre kevesebb és kevesebb járást foglalt volna magába. Az 1947–1949-es tervek 60 vagy 70 körzeti könyvtár létesítésével számoltak: ez azt jelenti, hogy egy-egy körzeti könyvtár *két* járás könyvtárellátását, -gondozását végezte volna a rendszer teljes kiépítése után.

Valamennyi körzeti könyvtár létszáma három főből állt: a könyvtárvezetőből, a könyvtárkezelő-adminisztrátorból és az *utazókönyvtárosból*. A rendszert, tehát azt, hogy az *egész állomány tulajdonképpen a körzeti könyvtáré, és azt áramoltatják körforgásban a körzet területén*, csak *mozgókönyvtári* megoldással lehetett volna jól működtetni. Bibliobusz azonban nem létezett. Maga Sebestyén Géza az akkori magyar viszonyok ismeretében – idézem – „egy igényesebb fedett teherautót” képzelt el, tehát eleve *átalakítást*, a polcokon 1000–2000 kötettel. Mivel ilyen könyvtárbuszt egyet sem sikerült összebütykölni, maradt a körülményes

vasúti szállítás vagy a táskában, zsákokban, ládákban utaztatás az autóbuszokon, vonaton, illetve lovaskocsikon. A kis állományokat pedig jobbára sokkal inkább újból és újból feltöltötték, semmint hogy cserélték volna. Jómagam néhány olyatén zajló cserét is láttam, hogy a falusi tanító úr a hóna alá vett 15-20 könyvet a városba menet, és a körzeti könyvtár felé kormányozva lépteit, kicserélte frissebb olvasnivalóra.

Mivel – mint említettem – az egész rendszer lényege az állományok mozgatása lett volna, hatékonyságát nagy mértékben korlátozta a jármű hiánya. 1951 nyarán megjelentek ugyan a 125 köbcentis Csepel kismotorkerékpárok a körzeti könyvtárakban, ezek azonban csak a lóti-futiságra, a havijelentések, statisztikák összeszedésére és a választási meg a begyűjtési agitációs plakátok széthordására voltak használhatók, nem pedig az eredeti célra, az állomány gyors mozgatására. „A gépesítésünk következő láncszeme a *bibliotricikli* lesz majd” – mondogattuk ironikus-mérgesen akkoriban, rosszkedvünk delén az összejöveleteinken.

Az első körzeti könyvtárat 1949. április 4-én Veszprémben avatták fel. Számuk 1951 végén 32 volt. (1952-ben még három létesült.) Egy megyében – Borsod-Abaúj-Zemplénben – három körzeti könyvtár is működött, több megyében kettő-kettő; Vas megyének csak egy jutott, a szombathelyi, ez is kissé megkésvé, 1950 őszén, ráadásul egy igen gyengén teljesítő személyzettel. Mivel a könyvtárosság – az elmondottakból talán kitűnt – abban az időben egyáltalán nem volt szakma, a körzeti könyvtárak átlagos színvonala sem lehetett magas. (Ne feledjük: az egyetemi könyvtárosképzés csak 1949-ben indult, a főiskolai – levelező és esti tagozaton – 1951 őszén, a könyvtárosok havi folyóirata, a *Könyvbarát* 1951 júniusában jelent meg először – mellelég ennek számaiból tanulhatták-tanulgatták a könyvtárosok, hogyan kell a címléltárkönyv és a statisztikai jelentés rovatait kitölteni.) Amikorra – épp az imént említett tényezők hatására – kezdtek megteremtődni a szakmai nívó emelkedésének feltételei, kimondatott a verdikt a körzeti könyvtárak megszűntetéséről, pontosabban egy új rendszerbe olvasztásáról, még finomabban, mai kifejezéssel: integrálásáról.

Az okokat elemezve elég nehéz ésszerű indokot találni a felszámolásra, tekintettel arra, hogy a körzeti rendszer az akkori szegénység idején történő bármily gyengítésének is óhatatlanul a falusi könyvtárügynek, a kistelepülések könyvelésének vészes romlásával kellett járnia. Mivel a városi könyvtárügy csak abban az időben kezdett megszületni, illetve éledezni, várható volt, hogy ha ebben az egyetlen intézményben „integrálódnak” a helyi és a vidéki ellátási, szolgáltatási kötelezettségek, a városi lakossági igények elemi erejű jelentkezése egy korszerűbb szolgáltatás iránt el fogja vonni a figyelmet a vidéktől, a falutól, a tanyáktól–pusztáktól. A kényszerű integrálás magyarázata valószínűleg a szovjet modelltől való addigi eltérésben rejlik, a körzeti könyvtári rendszerrel ugyanis a szovjet említkön nevelkedett magyar népművelési irányítók nem tudtak mit kezdeni. A szovjet könyvtári rendszer a közigazgatási felépítésnek megfelelően alakult ki, s a nálunk 1950 közepén bevezetett megyei tanács–járás tanács–községi tanács struktúrához kellett alakítani a könyvtári szisztémát is.

Az átalakítás az akkor (is) szokásos csinnadrattával ment végbe. A *Könyvbarát* – a *Könyvtáros*, illetve a *3K* elődfolyóirata – 1952. májusi száma rendhagyó módon verssel kezdődik, közli az akkor jónevű „udvari” költőnek számító *Kuczka Péter Könyv-induló* c. versét, ebből érdemes idéznünk néhány veretes sort:

...

*Csiszolni a dolgozók tudatát
s hogy megváltozzék tőlük a világ,
harcba indulnak a könyvezredek.
Lehet a gyémánt tízezer karátos.
Nekiünk csak kavics. Mit sem ér.
Száz aranyért nem adunk egy petákot,
de mindent megteszünk az emberért.
Hogy jobb legyen, műveltebb és nagyobb,
tudja, hogy mit csinál,
és hogy homloka magasabbra érjen
a Tejút csillagainál.
Végignézek jó könyvek harci rendjén,
fegyverük tiszta, csillog kardvasuk,
a paripák nyihognak, kapálnak,
a parancsot várják:*

„Induljatok!”

*Harcba a rossz, bogáncs szokások ellen
tunyaság várát porrá rontani.
S az embert a kommunista jövőnek,
saját magának meghódítani.”*

(Zárójelben: Kuczka Péter 1954-ben Kossuth-díjat kapott.) Ez a szakfolyóirat életében szokatlan közlemény feltehetőleg azért született, hogy nyomatékosítsa a következő oldalakon közreadott szerkesztőségi cikket, amelyet minden bizonnyal a Népművelési Minisztérium könyvtári osztálya fogalmazott a nagy esemény alkalmából „A Minisztertanács határozata nyomán javítsuk meg a könyvtárak munkáját!” címmel. Az imént említett, a feltételek hiánya miatti fenntartások ellenére le kell szögeznünk: e határozat valóban korszakos jelentőségű volt, mert a magyar könyvtáriügy történetében az első magas rendű jogszabály, amely az egész országra kiterjedő *könyvtári rendszert* alapozott meg, meghatározott szervezetbe összefogva az akkor működő, illetve az éppen e rendelkezés alapján létesítendő könyvtárakat. Idézek a minisztertanácsi határozatból:

„1952. év végéig minden megyében a Megyei Tanács intézményeként megyei és 1952-től kezdődően 1954. év végéig minden járásban a Járási Tanács intézményeként járási könyvtárat kell szervezni. A megyei és járási könyvtár feladata a közvetlen könyvtári tevékenység mellett a városi és községi könyvtárak rendszeres szakmai, módszertani irányítása és támogatása. A megyei és járási könyvtárak létesítése során a körzeti könyvtárakat a megye, illetőleg a járás székhelyén levő városi könyvtárakkal egyesíteni kell.”

A határozat nyomán megkezdődött a megyei és a járási könyvtárak szervezése, sőt az első megyei könyvtárat, a békéscsabait demonstratív módon, Rákosi Mátyás 60. születésnapjára tett szakmai felajánlásként már korábban, március 9-én felavatták, és az első járási könyvtár átadása is megtörtént az április 4-ei ünneplés

kapcsán – szintén Békés megyében, Gyomán. A következő megyei- és járási könyvtár-avatásokra azonban várni kellett néhány hónapig: augusztus 20-a körül, az alkotmány és az új kenyér ünnepe táján kezdődtek nagy számban, és az év végéig mind a 19 megyei könyvtárt és vagy 45 járási könyvtárt is sikerült felállítani úgy, hogy például az utolsót, a Pest megyeiek Szilveszter napján avatták fel egy Budapest közepén, a Martinelli téren lévő, 120 m²-es üzlethelyiségben. Vas megyében hármat is átadtak: *Kőszegen* október végén, *Körmenden* november 16-án, *Sárváron* pedig december 22-én volt járáskönyvtár-avatás (az utóbbi helyen Sztálin elvtárs 73. születésnapjának tiszteletére kissé előrefutva, hiszen a tényleges működést csak 1953. január 2-ától jegyzik a könyvtári krónikák.) A megyei és a járási könyvtárak szervezését a Népkönyvtári Központ részéről hárman (két 27 éves ifjú és egy 23 éves leány) végeztük, s időnként a Népművelési Minisztérium könyvtári osztálya is besegített a munkába. Én augusztusig vettem részt a szervezésben: a hét déli, illetve délnyugati megye tartozott hozzám – Csongrád megye kivételével. Hétfőtől péntekig jártuk az országot vonattal, autóbusszal és a helyieket motorkerékpárjának utasaként, szombaton jelentést írtunk a központban, és utána-jártunk ígéreteinknek. A könyvtáraknak székeket, fogasokat, asztalt, néhány állványt, a jobbakkal kölcsönzőpultot is próbáltunk szerezni. A könyvtárak kulturális házakban, üzlethelyiségekben, esetleg államosított (elkobzott) vagy bérelt magánlakásokban nyíltak, igen szerény körülmények között. Az egyik szobában a kölcsönzőpult és a folyóiratállvány volt néhány székekkel; hátul a raktár (ne feledjük: zártpolcos rendszerről van szó!) – az olvasó bement a könyvcímet, a könyvtáros hátrament a raktárba, és hozta a kért kötetet, már ha volt a könyvből. A harmadik szoba a könyvtárvezető (nem igazgató, mert az *igazgatói* címet csak 1962 után váltak elfogadottá). Ha külön olvasóterem adódott, az már luxusnak számított, emiatt többnyire nem fűtötték, tehát érthető, hogy mindenki menekült onnan haza a megszerzett olvasnivalóval. Az állományok a kevésnél is kisebbek voltak: a minisztériumtanácsi határozat ugyan 5000 kötetben szabta meg a járási könyvtár induló állományát, de például a Dunavecsei Járási Könyvtár 1953. július 1-jén mindössze 830 kötetrel nyitott. És ne tévesszen meg bennünket, ha valahol nagy kezdőállományról olvasunk, mert ennek zöme holt anyag volt, mivel az olyan városi könyvtárak, amelyek a múzeumtól vagy máshonnan örökölt, tetemes régi állománnyal is rendelkeztek, évekig nem dolgozták fel, nem tudták feldolgozni – elsősorban hozzáértés-, de időhiány miatt sem – a nagy szekrényekbe zárt, esetleg kupacokban a padlón tartott könyveket. Idejük nagy részét a feltételek megteremtéséért folytatott kilincselés, lőtás-futás vette el, és feletteseik sem követelték meg tőlük az elmélyült szakmai munkát, a használható régi állomány feldolgozását. És állniuk kellett az olvasók rohamát is. Mint említettem, a városokban – és a járási székhely nagyközségekben – általában nem voltak működő közkönyvtárak, ahol pedig voltak, kölcsönzési díjat szedtek, havonta 2-3 forintot (ez ugyanennyi fagyaltgombóc árának felelt meg). A hiányzó közkönyvtárakat az általam tárgyaltak előtti időkben sok településen a magán-, többnyire könyv- és papírkereskedésekhez társított kölcsönkönyvtárak pótolták, amelyek még többet szedtek be a könyvekért, ráadásul biztosítékként *pénzletételt* is kértek. Hozzájuk képest a közkönyvtárak – az új megyei és járási könyvtárak is – 1952 elejétől kezdve évente csak 3 forint beiratkozási díjat kértek-kérhettek a felnőttektől, a 14 év alatti gyerekektől pedig 1 forintot. Mivel az újság akkor is drágának számított,

a rádiók többsége pedig csak 1-2 állomást fogó néprádió vagy vezetékes rádió volt, televízió nem létezett, a megyei és a járási könyvtárakat megrohanták a betűéhes felnőttek és gyerekek. Az 1952 augusztusában bevezetett létszámnorma, amely igen kemény feltételeket támasztott mind az ellátott (falusi) könyvtárak számától, mind a kötetforgalomtól függő létszámok engedélyezése tekintetében, a nagyobb megyei könyvtárak (pl. Győr, Szombathely) esetében 8-10, a városokban, különösen a körzeti könyvtárral bíró járási könyvtárak városaiban (pl. Baja, Nagykanizsa, Sopron) 4-6, a nagyközségi rangú járási székhelyek könyvtárában 2-3 könyvtáros alkalmazását tette lehetővé. (A létszámok csak később emelkedtek lényegesen, a szabadpalc bevezetése és az új, tágasabb épületek megnyitása után, a '60-as években.)

Most még 1952-nél maradva: az új szervezetben, a megyei és a járási könyvtárakban az történt, ami – mint említettem – a körzeti korszak megszűnése után a nagy arányú helyi igénybevétel következtében várható is volt, hogy tudniillik a falusi könyvtárakra nem jutott elegendő létszám és figyelem, s a kistelepülések könyvtári gondjait nem sikerült megoldani a későbbi kísérletek ellenére sem – egészen napjainkig. Lásd a „tanácsosítást” 1958 után, a kiskörzeti rendszerrel folytatott kísérleteket 1963 után, a „klubkönyvtárak” fellépését 1965 után, az ún. *ellátórendszerek* kialakítását a '60-as években (ennek egyik formája a szentgotthárdi volt), és lásd elterjedésüket az 1976-os devecseri modell megjelenése után. Továbbá ne feledjük a sajátos magyar mozgókönyvtári rendszernek a felújított, bütykölt Ikarus buszokkal folytatott sikeres kísérleteit Komárom és Győr megyében, majd szomorú végüket az autók lerobbanása miatt. És hadd emlékeztessünk a közelmúlt *könyvtári* találmányára, a *telekunyhó–teleház* elképzelésekre, amelyekből a korábbi „lenyúlások” mintájára ismét más területek, „szövetségek” húznak hasznot – nem kis részben a könyvtárosok élehetlensége vagy szakmai tudatlansága, ismerethiánya következtében. Kiábrándító eseteket tudnék felsorolni arról, hogy újabban a bibliotékáriusok–bibliotekáriák nagy része nem olvassa sem a szaklapjait, sem a megjelent egyéb segédleteket. (Tessék megcáfolni, a dicséretes kivételek erősítik a szabályt!)

Ám a dohogást megszakítva vágassunk végig a járási könyvtárak további történetén, hátha adódnak érvényes tanulságai:

Az 1952-es MT-határozat szerint 1954-ben be kellett volna fejeződnie a járási könyvtári hálózat teljes kiépítésének, de az említett év végén még majdnem 30 hiányzott, és a szervezés egészen 1960-ig elhúzódott. Az ország talán legkisebb járási székhelyén, a Heves megyei Pétervásárán 1954-es könyvtárnyitást terveztek, de erre csak 1959-ben került sor. Közben azonban meg is szűntek járáások (az első között például a kőszegi), voltak a működésüket ideiglenesen szüneteltetők (pl. a szomszédból Lenti), s általánosan gondok jelentkeztek a járási könyvtárak működésében. Sztálin 1953 márciusában történt halála után bekövetkezett az addig túlfűtött–túlhasznolt gazdaságpolitika csődjé, amely az első Nagy Imre-kormányt a kiadások drasztikus csökkentésére kényszerítette, s ezt – mint mindig a világtörténelemben – elsősorban a kulturális ágazat sínylette meg. Ráadásul azzal, hogy az MT-határozat a megyei könyvtárakat *kizárólag* a megyei, a járási könyvtárakat *kizárólag* a járási tanácsok fenntartásába rendelte, egyben megfosztotta őket a megyeszékhelyeken, járási székhelyeken működő helyi tanács pénzügyi támogatásának lehetőségétől is, noha mindkét könyvtártípusban a helyi szolgálat dominált az egész tevékenységben. A források nem említik, de én tudom akkori

ismereteim alapján, hogy már az 1953. évi költségvetés végrchajtási rendelkezésében, a megnyitható kiadási jogcímek, címek felsorolásakor a megyeszékhely, járási székhely városok, nagyközségek *könyvtár* elnevezésű költséghelyén szerepelt a tiltás: *ezen a címen kiadás nem irányozható elő*. Ugyanez volt a helyzet a falusi könyvtáraknál is, hiszen ezek eredetileg a *körzeti könyvtárak letéti helyei*-ként működtek, és a szűkmarkú pénzügyérek ellátásukat a hálózati központok tevékenységi körébe utalták, anyagi következményeikkel együtt. A megyei és a járási könyvtárak azonban az említett, nyomasztóan nagy helyi olvasmányigények kielégítésére a letéti alapjukat is helyben használták fel, s többségük felszámolta ezeket az alapokat a körülbelül 1953-tól 1958-ig tartó, igen szűk esztendőkből. A csődtől csak az 1955-ben létesített *községfejlesztési alap* menthette meg a kiskönyvtárakat, mert ez az ún. KÖFA lehetővé tette, hogy a helyi tanácsok sok egyéb költségvetésen kívüli feladatuk pénzelése mellett a könyvtárakat is támogassák szerény összegekkel, amelyeket csak a legügyesebb, legrámenősebb járási könyvtárosok tudtak kijárni az intézményük számára.

Az 1953 és 1957 közötti esztendők egyébként is a lefelé menet évei voltak a járási könyvtárak történetében. 1954-ben megszüntették a Népkönyvtári Központot, amelytől mint jószágos nagybácsitól felújítási pénzek, bútor- és könyvjuttatások s más apró segélyek „estek le” a könyvtáraknak; megszűnt a személyi utánpótlást adó pesti pedagógiai főiskolai könyvtárosképzés, valamint az öthónapos könyvtárosiskola, s csak az évtized végén indította meg a középfokú könyvtárosképzést az 1959-ben szervezett Könyvtártudományi és Módszertani Központ. E képzésre azért is szükség volt, mert az 1956-ot követő megtorlások megtizedelték a járási könyvtárosok gárdáját is. Sok kitűnő vezetőt és beosztott könyvtárost távolítottak el a könyvtárakból, sokan közülük az országot is elhagyták.

1958-ban kísérletileg három megyében megkezdődött, majd országossá vált a vulgárisan „tanácsosításnak” nevezett folyamat, amely azt jelentette, hogy megszűnt a helyi tanácsok költségvetési tilalma saját könyvtár fenntartására. A falusi könyvtárak a községi tanács intézményeként átvették a náluk lévő letéti könyvanyagot, és könyvbeszerezési összeget terveztek (tervezhettek) költségvetésükben. Ezek a gyakran mindössze 1000–2000 forintok ugyan nem oldották meg véglegesen a kiskönyvtárak frissítésének gondjait, de az első években látványosan megemelték az állománygyarapításra országosan fordított összeget. (1000 forintból kb. 40 kötet szépirodalmi könyvet lehetett venni.) A könyvtárak támogatására a Hazafias Népfront, a Magyar Nők Országos Tanácsa és a Szövetkezetek Országos Szövetsége, a SZÖVOSZ megindította a *Könyvbarát-mozgalmat*, s a könyvtáraknak kezdett általában is jobban menni.

A hatvanas évek a járási könyvtárak fénykora. Az építési hullám nem állt meg a megyei könyvtáraknál. A tiszalóki új épületet sok más járási könyvtári építkezés követte. Mivel beruházásra alig lehetett pénzt szerezni, trükkös megoldásokkal, ún. „fekete beruházásokkal” is épültek könyvtárak. Például ha egy volt istállóépület teljesen lebontottak, de a külső falak vonalában építették fel az újakat, belül már akárhogy is lehetett alakítani a tereket, mert az egész művelet csupán felújításnak számított, s erre inkább adódott pénzügyi fedezet. Így építette meg 1963-ban *Slezsák Imre* az Edelényi Járási Könyvtár kissé hosszúkás, tengeralattjáró formájú, de máig használható épületét, s ugyanebben az évben *dr. Nyitrai Lajos* így alakította könyvtárrá a kalocsai zsinagógát, egy egész folyamatot indítván meg ezzel. Gon-

doljunk csak Szigetvárra, Mohácsra, Apostagra, Paksra, Tiszakécskére, Jászberényre, majd az 1985-ös bajai építkezésre, sőt már a rendszerváltás utáni, közel-múltbeli szentesi zsinagógaátépítésre. A műemlékek könyvtári hasznosításának pedig nemcsak a szerencsi várban láttuk szép példáját, hanem Sárváron, a Nádasdyvárban is. Sőt, a közelben maradvá: nekem még volt szerencsém járni néhány évtizede a Körmentdi Járási Könyvtárban, a Batthyány-kastély melléképületében, ahol *Vizi László* igazgató úr trükkös elektromos szerkentyűivel kápráztatott el, s gondolom, fontos előtanulmányokat folytatott későbbi nagy találmányához, a *Vizigráfnak* keresztelt cédulaszorosítóhoz, amely a másológépek elterjedéséig igazán jó eszköze volt a valutaszegény könyvtárak feldolgozó munkájának.

1959-ben valamennyi megyei könyvtár művelődési autót, egy-egy Moszkvics-furgont kapott azzal a céllal, hogy a járásokban könyvcseréket hajtson végre, filmet vetítsen a pusztákon, kistelepüléseken, és írót, irodalmi színpadit szereplőket szállítson ezekre a helyekre. Az ilyen mozgó kultúrházakból később Nysák, Barkasok formájában a járási könyvtáraknak is jutott, de a továbbra is megoldatlan falusi, kisközségi ellátáson ezek nem tudtak segíteni, a hiányzó bibliobuszokat nem pótolhatták. A televízió gyors elterjedésével népművelési szerepük is fokozatosan megszűnt.

A hatvanas éveket nemcsak a feltételek javulása jellemezte, hanem a szakmai teljesítményeké is. 1959-ben az edelényi *Slezsák Imre* elindította stencillel sokszorosított járási könyvtári híradóját, a *Bódvavölgyi Könyvtárost*, s ennek példájára gombamód születtek a járási híradók az egész országban. A hatvanas évtized közepéig ezek helyettesítették a megyei szakmai lapokat is. Mivel közelebb voltak a könyvtáraikhoz, mint a megyei könyvtárak, közvetlenebb segítséget nyújthattak a könyvtárosoknak, oldották magányosságukat, s a kiskönyvtárakban dolgozóknak lehetővé tették nagy gondjaik és kis örömeik közhírré tételét, valamint az egymás közötti tapasztalatcserét. Ráadásul publikációs gyakorlatiskolái voltak a kezdő „szerzőknek”, akikből a szakmai buzgalom esetleg írásban is kikívánczolt. Magam – mint a *Könyvtáros* c. folyóirat olvasószerkesztője – végigrágtam valamennyit az első betűtől az utolsóig, a legjobb írásokat közöltem a lapban, és a szerzőktől új témákról cikket kérve sokukat indítottam el a szakmai ismertség, néhányukat pedig a hírnév felé vezető úton.

Az ötvenes évek elején az elmélyült szakmai tevékenységet a pótcselekvések helyettesítették, mert ez volt az ideológia diktálta követelmény: mindenkifelett a *tudatformálás*, mely olyan elemekből állt, mint az osztályharc, a békeharc ürügyén az ún. kulákok, gazdagparasztok elleni könyvpropaganda; harc a klerikális reakció ellen; az aktív részvétel az aktuális nagy akciókban, nevezetesen a begyűjtésben, a békekölcsön-jegyzési, a választási agitációban; kiállítások–vándorkiállítások szervezése minden lehetséges alkalommal, az *El a kezekkel Koreától*-fellépéstől a pártkongresszusokig és a bölcs vezérek születésnapjától az egyéb évfordulókig: Lenin, a NOSZF (*Nagy Októberi Szocialista Forradalom*), az 1919-es Tanácsköztársaság stb. Az ilyen direkt kötelezettségek a hatvanas–hetvenes években műfajilag nagyrészt megszűntek, de még ma is csodálom azokat a könyvtárosokat, akik szó nélkül vállukra vették az író-olvasó találkozók és az ún. könyves akciók minden szervezési terhét. Gondoljunk csak a különféle olvasómozgalmakra a *József Attila jelvénytulajdonos* olvasómozgalomtól a *Kell a jó könyv*-ig és az egymást követő könyves hetekre–hónapokra, a februári mezőgazdasági könyvhónaptól kezdve a költészet napi meg-

emlékezéseken keresztül az őszi könyvhetekig, a politikai könyvhónapig és a gyermekkönyvhónapig. Akinek az ilyen, mérhetetlenül sok szervező munkát követelő tevékenység mellett arra is volt ideje, hogy elkezdje kutatni városának vagy a járás településeinek múltját, és rendszeresen művelje a helytörténeti kutatást, az minden dicsőreget megérdemel. És akadtak is ilyenek a járási könyvtárosok csapatában. Hirtelen Bácsalmás, Kiskunhalas, Edelény, Mezőkovácsháza és Körömend meg Celldömök, a későbbi időből pedig Mosonmagyaróvár, Hatvan és Jászberény neve és szerény kiállítási képe idéződik fel emlékezetemben. Személyeket nem említek, mert a kifejejtéssel nem akarok senkit megbántani. Az azonban kikívánczolok belőlem, hogy Jászberényben *Arató Antal* nemcsak könyvtári évkönyveket adott ki – a megyei könyvtárakéval azonos színvonalon –, hanem Szolnok megye sajtóbibliográfiáját is ő készítette el.

És ezzel a teljesítménnyel már átléptünk a '70-es évekbe. A járási könyvtárak történetének nagy fordulópontja volt 1970. április 25-e, amikor is megszűntek a járási tanácsok, és csak a járási hivatalok maradtak meg. Ezután a járási könyvtárak nevükben átalakultak *városi–járási könyvtárakká, illetve nagyközségi–járási könyvtárakká*, tehát jellegük, területgondozó kötelezettségük még megmaradt. A hetvenes évtizedre esik a közigazgatási rangemelkedések sora, a városrási minősítések számának hirtelen növekedése is. A következő nagy változást 1984 hozta, ekkor megszűntek a járások, s megbomlott, de még megmaradt az állami közművelődési könyvtárak hálózati rendszere. Lebontása a rendszerváltás utáni időkre esik. Én szerencsétlen dolognak tartottam az OSZK KMK hálózatfejlesztési osztályának megszüntetését – azzal az indoklással, hogy márpedig hálózatok nincsenek, csak számítógépes hálózatok vannak. Amikor ugyanis mi a *hálózatokat* emlegettük, a *rendszer* kifejezést helyettesítettük vele pongyola módon. Megszűnt a hálózati–módszertani részleg a megyei könyvtárak nagy részében, s megesett olyan szégyen is, hogy a városok új önkormányzatai közül sok megtiltotta könyvtárának a vonzástörzset (volt járás) könyvtárainak gondozását. A kistelepülések könyvtári ellátásában, segítségében tehát visszaléptünk a magyar könyvtárügy őskorába, magukra hagyva az ott élőket, az örök veszteseket.

Újabb ezeket a mulasztásokat felismerve láthatjuk a jeleit valamiféle megoldás keresésének. Konferenciák szólnak, frások jelennek meg a kistelepülések könyvtári ellátásának megszervezéséről, terveket olvashatunk újból a bibliobuszos könyvtári ellátás megindításáról. Isten őket úgy segítse!

A '60-as, '70-es évek történéseit summázva még egy, akkor kezdődő és napjainkban is tartó, sőt elburjánzó, veszélyes folyamatra kell emlékeztetnünk: nevezetesen a népművelés egysége jegyében fellépő „*integrációs*” törekvésekre, jelesül a volt városi–járási, mai városi könyvtárak *betagolására a művelődési házakba, központokba*.

Jellemző a várt előnyök elmaradására, hogy az integrálásban annak idején élen járó Tolna megyében valamennyi egyesítést megszüntették a sok kísérletezés hosszúra nyúlt időszaka után. Mivel az integrálási–beolvasztási törekvések napjainkban sem lankadnak, hadd szögezzük le: a városi könyvtárak *autonóm intézmények saját funkció- és eszközrendszerrel*, és mert egyetlen összevonást sem ismerünk, amely a könyvtár teljesítményét minőségileg fellendítette volna, a városi könyvtárak optimális szervezeti és működési státuszának, állapotának továbbra is az *önállóságot* tartjuk!

A vége felé hadd szóljak az – idézem – „az ügy lelke a könyvtáros”-ról. Könyvtárosnak nem születik az ember, hanem azzá lesz, ha könyvtárban vállal munkát, vagy azzá válik, ha könyvtárosként képes lesz másokban megbecsülést, tiszteletet gerjeszteni foglalkozása, hivatása iránt. 1952 táján úgy volt, hogy az újonnan létesítendő könyvtárakba *küldték* az embereket – többnyire a Pártból a „kádert”, „az elvtárs *szeret* olvasni” felkiáltással – vagy az illető maga jelentkezett a boldogtalan megyei könyvtárvezetőnél a „*nagyon szeretek* olvasni, elvtárs” alázatos kérelemmel. Vas megyében *Tóth József* megyei könyvtárvezető kifejezett óhajára órákon keresztül a pálya nehézségeinek lendületes ecsetelésével magam próbáltam lebeszélni a Sárvári Járási Könyvtárba jelentkező *Urbán Lászlót*, mert attól féltünk, hogy a költőnek készülő fiatalember, *Urbán Ernő* Kossuth-díjas író öccse csak irodalmi ambícióit óhajtja kiélni a nyugalmasnak vélt könyvtároskodásban. Szerencsére nem voltam eléggé meggyőző, mert *Urbán László* mégsem lépett vissza, és sok év elteltével úgy ment nyugdíjba, hogy benne a jó könyvtáros emésztette fel a lehetséges jó költőt. Vizi Lászlóval kapcsolatban csak olyan emlékem van, hogy valószínűleg az említett megyekönyvtár-vezető vette fel, aki gyorsan megnyugtatott, hogy a gyermekarcú, 18 éves ifjú, az ország leendő legfiatalabb járási könyvtárvezetője nem fog szégyent valani a Körmentdi Járási Könyvtár élén.

A mi autodidakta könyvtáros-nemzedékünk először egymástól és az akkor születő szakirodalomból (*Könyvtárügyi Szemle, Könyvbarát, a Kljónov-könyv Sebes-tyén Géza* által oroszról magyarított kiadása), majd a hathetes és az öthónapos iskolán, illetve az 1951-ben megindított, *Miszi László*-féle budapesti pedagógiai főiskolai tanszéken, később az egyetemen *Kovács Máté* szárnyai alatt, továbbá a '60-as évtized elején az OSZK KMK középfokú tanfolyamain és olyan konferenciákon sajátította el a szakmát, ahol *Sallai István* tanította a könyvtárosságot. Akkoriban a könyvtárosi jó modorhoz tartozott a rendszeressé vált szakmai értekezleteken, tapasztalatcseréken való szereplés, amely csak a mindennemű, éppen időszerű szakirodalom és az önművelést szolgáló egyéb olvasmányok állandó forgatása, tanulmányozása révén volt lehetséges. Véleményem szerint ez az önfejlesztés és a világ dolgai iránti sokoldalú érdeklődés az értelmiségi lét alapja, s ha a könyvtáros értelmiségiként kívánja meghatározni magát a társadalomban, a legmagasabb tájékozási–információszerzési követelményeket kell támasztania önmagával szemben. Ma a könyvtári szaksajtó és a szakirodalom olvasottsága a megjelenési példányszámokból megítélhetően ijesztően gyenge – és ezt a számítógépes kalandozás a világhálón nem ellentételezheti. Természetes ezek után, hogy a szakma múltjának, sőt közelmúltjának ismerete szintén hézagos vagy teljesen hiányzik. *Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék* – írta *Vörösmarty Mihály*. Emlékek nélkül szakmánknak híre csak árnyék – csavarjuk ki a mondást saját használatunkra, s buzdítsuk az ifjú könyvtárosokat intézményük múltjának, jeles könyvtáros elődeik tevékenységének megismerésére–megismertetésére. Példaként hadd segítsék a pályatársaknak. Nem ártana tudniuk, tehát kutatniuk, hogy teszem fel,

- kik dolgoztak területükön, illetve intézményükben a leghosszabb ideig? (Én országosan hirtelen több mint 10, 35–40 évig működő járási–városi könyvtári intézményvezetőt–vezetőnőt írtam össze, köztük van – sőt valószínűleg az első – *Vizi László* a 41 éves vezetői múltjával.) Továbbá

- kik léptek–szárnyaltak még magasabbra az egykori járási könyvtárosok közül? (4 jelenlegi megyeikönyvtár-igazgató és 4 volt igazgató+egy megyei városi igazgató szerepel a listámon, valamint 3 könyvtárintézet-vezető, illetve vezető tanszéki ember és egy egyetemikönyvtár-igazgató. Nem beszélve, mondjuk, az országosan ismert *Katona Tamás* történész–politikusról, aki Bicskén az első szabadpolcos járási könyvtárt létesítette és az első cigánykönyvtárat (pardon: roma-fiókkönyvtárt) az ottani pérón; de ne feledkezzünk meg a szakma olyan élvonalasairól sem, mint a Zalaszentgróton kezdő, az OSZK KMK igazgatói posztjára került, ma is aktív *Papp István*.

És tegyék fel a kérdést, s válaszoljanak rá:

- hogyan becsülte meg a társadalom a könyvtáros munkáját helyben és országosan? – Az én nyilvántartásom, a *Kitüntetett könyvtárosok adataira* szerint a 2000-ig kitüntetettek kb. 12 százaléka volt járási–városi könyvtáros, mégpedig a 6 állami díjas közül 1 (a kiskunhalasi Martonosi Pál), a 117 kiosztott *Kiváló népművelő* cím tulajdonosai közül 22 (köztük a Vas megyei *Puskás Sándorné* és *Urbán László*); a 127 *Szabó Ervin-érem* közül pedig 12. A rendszerváltás óta kiosztott kormány-, miniszteri és szakmai kitüntetéseknek nemcsak a száma csökkent (a korábbi „inflációs” kiosztási számokhoz képest örvendetesen), hanem az egykori járási, később és ma városi könyvtárosok részesedése is ebben (sajnálatosan). Kormánykitüntetést mindössze ketten – az 57-ből –, miniszterit hatan kaptak – a 36-ból –, közöttük van barátunk, *Vizi László* is. Az egyesületi, MKE-éremmel 90 kitüntetettje közül elenyésző, mindössze négy az egykor volt járási–városi könyvtárakban dolgozók száma – jeléül annak, hogy a könyvtártípus képviselői nem forognak, riszálják magukat a placcon, a szakmai nyilvánosság ismertséget és elismerést teremtő helyein.

Befejezésül: az évforduló ürügyén hadd hívjam fel a figyelmet – elsősorban a fiatalok figyelmét – a múltba tekintésre (is), a könyvtári tegnapok és tegnapelőttök megismerésére és szó szerint: feldolgozására. Mivel Vas megye mindig is kiváló könyvtárosgárdájáról volt híres, talán nem indokolatlan várakozás az, hogy magas színvonalú helytörténeti publikációs tevékenységüket terjesszék ki a könyvtártörténet-írásra. Legelőször a könyvtártörténeti segédletek megalkotására, olyanokra, mint az

- intézménytörténeti források számbavétele, továbbá az
- intézményi kronológiák,
- intézményi *Ki kicsoda*-k, végül
- az intézmények (könyvtárak) története

és természetesen ezek alapján vagy velük párhuzamosan mindezek megyei összegzései is. Isten éltesse sokáig a majdani első vállalkozót, és kövesse őt még sok-sok másik!

Gerő Gyula

Büntetés-végrehajtási könyvtárak helyzetképe a Dél-Dunántúlon

Napjainkban növekvő súllyal tartjuk számon a hátrányos helyzetű olvasók támogatását. Nekik is alkotmányos joguk van a művelődéshez, a könyvtári törvény előírja, hogy megkülönböztetés nélkül mindenki számára biztosítani kell a könyvtárhasználatot, az információhoz való hozzáférést.

Különösen hátrányos helyzetben vannak azok, akik a büntetés-végrehajtási intézetek falai között töltenek el rövidebb vagy hosszabb időt. Nagy figyelmet kell szentelni az ő könyvtári ellátásuknak, hiszen ez életük minőségét, kulturális színvonalát határozhatja meg, amelynek jelentős szerepe lesz a társadalomba történő visszailleszkedésük során.

Börtönkönyvtárak világszerte működnek, de igazából nagyon keveset tudunk róluk, mert a büntetés-végrehajtási intézetek – így a könyvtáraik is – a jogszabályok által is behatárolva zárt világot alkotnak társadalmunkban.

Időnként fel kell tenni a kérdést, hogy e zárt világban hogyan jutnak olvasni-valóhoz az elítéltek. Járnak-e könyvtárba? Mit olvasnak? Miért olvasnak? Vajon az állam hogyan biztosítja az elítélteknek a művelődés alapvető lehetőségét a büntetés-végrehajtási intézetekben?

Ezekre a kérdésekre kerestem a választ a Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyei büntetés-végrehajtási intézetek falai között. Kérdőívet állítottam össze, amelyből a mintavétel alkalmával intézetenként 40 darabot osztottam ki a nevelőtisztek segítségével. A minta kiválasztása véletlenszerűen történt, könyvtári és nem könyvtári tagok egyaránt részt vettek benne.

A „miért olvastak, illetve olvasnak” kérdésre adott válaszokból kiderült, hogy az elítéltek fogva tartásuk előtt leggyakrabban művelődés céljából olvastak könyvet, második helyre a szórakozás, a kikapcsolódás került, és csak a harmadik helyen találjuk a tanulás céljából történő olvasást. A fogva tartás óta viszont a motiváltsági tényezők közül az unalom elűzése került az első helyre, majd ezután következett a szórakozás, a kikapcsolódás céljából való olvasás, és ugyancsak a „munka” indítékú olvasás szorult az utolsó helyre.

A fogvatartottak nagy része a szabad életben leginkább vásárlás során szerezte be olvasmányait, a börtönben leginkább kölcsön adják egymásnak a könyveket. Sokan kapnak otthonról is olvasnivalót, és viszonylag nagy számban keresik fel az adott büntetés-végrehajtási intézet könyvtárát is.

A megkérdezettek nagy része (48,8%) a fogva tartása előtt is rendszeresen olvasott. Végeredményben a börtönkörülmenyek, a szabadidővel való gazdálkodás lehetőségeinek eredményeként mintegy 8%-kal többen olvasnak rendszeresen a börtönben. Csak remélhetjük, hogy szabadulásuk után rögzül bennük ez a szokás.

Természetesen itt is azok olvasnak leginkább szívesen, akik a fogva tartásuk előtt is szerették forgatni a könyveket. Elenyésző mértékben nőtt azoknak a száma,

akik egyáltalán nem olvasnak a fogva tartásuk óta. Ők leginkább tévénézéssel, testéptéssel töltik a szabadidejüket.

Sajnos, nem mindegyik intézet könyvtárába jár napilap vagy más sajtótermék, de a postai forgalomban kapható bármely újságot megrendelhetik az elítéltek. A leggyakrabban olvasott sajtótermékek a négy megyét tekintve az adott megye napilapjai (Dunántúli Napló, Somogyi Hírlap, Tolnai Népszerűség, Zalai Hírlap). Rajtuk kívül persze a Börtönújság, amelyhez ingyen jutnak hozzá. Megemlégették még a Blikket, a Mai Napot, a Zsaru Magazint, a Népszabadságot, a HVG-t, az Autó-Motorsportot és a különféle női, férfi magazinokat (CKM, FHM stb.), valamint a szexlapokat, amelyeket leginkább a hozzátartozók küldenek be az intézetekbe. Mivel a Büntető Törvénykönyv kimondja, hogy egy könyv vagy időszaki kiadvány mennyi időre lehet a fogvatartottnál, az újságok általában kézről-kézre járnak az elítéltek között.

Tekintettel az intézetek szűkös anyagi kereteire, valószínűleg a jövőben sem tudnak előfizetni több sajtótermékre.

Azon elítéltek nagy része, akik soha nem voltak könyvtári tagok, nem is lett tag az intézetbe kerülése után sem, és ők nem akarnak könyvtári tagok lenni szabadulásuk után sem. Akik a börtönben lettek könyvtári tagok, még nem tudták eldönteni, hogy szabadulásuk után szeretnék-e beiratkozni valamelyik könyvtárba. A volt könyvtári tagok nagyobbik része az intézetben is olvasója a könyvtárnak, és szabadulásuk után is könyvtárlátogatók kívánnak maradni. Ez utóbbi leginkább a magasabb iskolai végzettséggel (érettségi, diploma) rendelkezőkre jellemző.

A fogva tartás óta mintegy 2%-kal nőtt azon elítéltek száma, akik hetente többször is ellátogatnak a könyvtárba, a heti egyszeri látogatóké pedig 5%-kal. A havonta egyszeri, a negyedévenkénti és a félévenkénti könyvtárba járók aránya viszont csökkent. Ez abból adódik, hogy akik fogva tartásuk előtt negyedévenként, félévenként vagy ritkábban jártak könyvtárba, most a heti többszöri vagy egyszeri könyvtárlátogatók kategóriájába tartoznak. A velük való beszélgetéseim során többen említették, hogy azért szeretnek a börtönkönyvtárba járni, mert ilyenkor „kiszabadulnak” a zárka négy fala közül, és „barátságosabb” környezetben tölthetnek el egy kis időt, válogathatnak, nézelődhetnek a könyvek között, tehát a könyvtárlátogatás nem mindig párosul kölcsönzéssel.

Érdekes, hogy mintegy 20%-kal nőtt azoknak a száma, akik a fogva tartás óta egyáltalán nem járnak könyvtárba. Ennek oka abban keresendő, hogy nem találják meg a börtönkönyvtárban azokat a műveket, amelyeket szívesen olvasnának, és így az intézet falain kívülről (hozzátartozók segítségével) szerzik be olvasmányikaikat, illetve olvasás helyett inkább tévéznek vagy sportolnak.

A televízióknak igen nagy szerepe van az elítéltek életében: olyanok is tévéznek, akik börtönbe kerülésük előtt nem hódoltak a képernyőnek. Részben több szabadidejük van, másrészt gyakran akaraton kívül kénytelenek tévézni: ha ugyanis társaik a zárkában tévét néznek, nekik is alkalmazkodni kell hozzájuk.

Leginkább a különféle filmeket, sorozatokat, híradókat, sportműsorokat és vetélkedőket nézik az elítéltek. Mivel szinte egész nap működik a tévé, nagyrészt olyan műsorokat is megnéznak, amelyek nem igen érdekelnek őket a szabad életben, de a börtönben nincs sok lehetőség a szabadidő eltöltésére. Több esetben említették, hogy szívesebben néznének más csatornákat (Spektrum, National Geographic Channel stb.), de alkalmazkodni kell a többséghez, így leggyakrabban a TV2 és az RTL KLUB műsorait nézik.

Kíváncsi voltam mind a tévézők, mind az olvasók indokaira. Néhány idézet a véleményekből:

„Tévét nézek, mert a könyvtári állomány elavult.”

„Inkább tévét nézek, mert csak csendben tudok olvasni, de az itt nincsen.”

„Kikapcsol a tévézés.”

„Az olvasás jobban leköt, és amíg olvasok, nem érzem magam bezárva.”

„Akkor olvasok, amikor akarok, és tanulok az olvasottakból.”

„Azért szeretek olvasni, mert senki sem kritizálja meg, amit olvasok, senkihez sem kell szólnom, és nem zavarok olvasás közben.”

„Olvasok, mert a témát én választom meg, míg a tévében azt kell nézni, amit a többség akar.”

Sajnos, a börtönkönyvtárak állományai kivétel nélkül elavultak. Előre meghatározott évi költségvetéssel nem rendelkeznek. A számukra juttatott évi 50–130 ezer forint nem jelent megoldást az állomány frissítésére, mivel ebből kell megvásárolniuk a társasjátékokat, sporteszközöket is. A mai könyv- és folyóiratárakat figyelembe véve a maradék pénzből már csak a legszükségesebb dokumentumokra futja (szótárak, nyelvkönyvek). Sok esetben csak az olvasó könyveket tudják beszerezni. Ez azt eredményezi, hogy a börtönkönyvtárakban egyre kevesebb az új dokumentum, ami az amúgy is elavult állományt figyelembe véve tragikus jövőképet vetít elénk.

A beszerzési keretek ingadozása miatt nemcsak eltérő fejlettségű büntetés-végrehajtási intézetek, hanem eltérő színvonalú börtönkönyvtárak jöttek létre. Törekedni kellene arra is, hogy a könyvállomány tükrözze a börtönpopuláció egyre tarkább összetételét. A fejlődéssel lépést kell tartani, előbb-utóbb elkerülhetetlen lesz a számítógép alkalmazása szövegszerkesztésre, nyilvántartások vezetésére, CD-ROM-ok, adatbázisok kezelésére. A Zala Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet könyvtára a 2001. év végén kapott egy számítógépet. Az a céljuk, hogy az állomány nyilvántartását gépre vigyék, mert így könnyebben tud a „könyvtáros” jegyzéket készíteni a dokumentumokról. Belső pályázat útján pedig nyertek egy korszerű multimédiás gépet, amellyel stúdió kialakítására is lehetőség nyílik majd, így börtönrádiót is tudnának működtetni.

A büntetés-végrehajtási intézeteknek a közeljövőben legalább egyszer nagyobb összeggel kellene támogatniuk a könyvtárakat, hogy a kurrens irodalmat beszerezve tudják aktualizálni az állományukat. Az igazi megoldás azonban az lenne, ha most duplájára emelkedne a börtönkönyvtáraknak biztosított összeg, és később évente legalább az infláció mértékével növekedne.

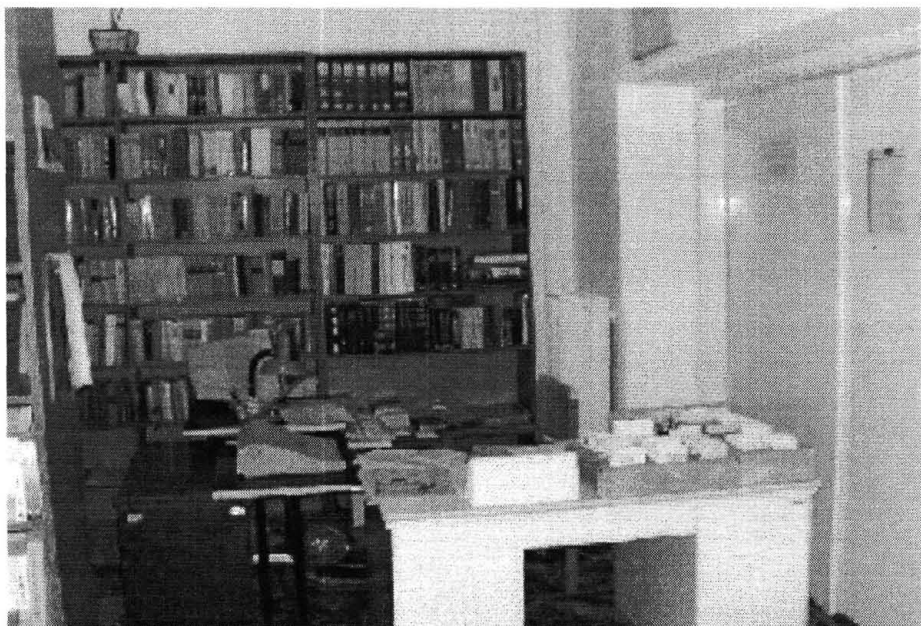
A börtönkönyvtári irányelveket 1990-ben a Könyvtáros Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Szövetsége (IFLA) „Könyvtárak a hátrányos helyzetűek számára” Szekciójának Börtönkönyvtári Munkacsoportja fogalmazta meg és adta ki. (Kaiser, Frances E. [szerk.] : Irányelvek a börtönkönyvtárak számára. 2. átdolg. kiad. Budapest : BVOP Módszertani Igazgatóság, 1997.) „A börtönkönyvtár »helyben« pótolja a könyvtárat, következésképp majd minden fogvatartottat elér. Ezen ok miatt a börtönkönyvtárakat a legjobb könyvtárak egyikévé kellene fejleszteni!” – olvashatjuk.

Az irányelvekben általános megállapításként szerepel, hogy „a fogvatartottak ugyanúgy jogosultak az információk, ennél fogva a megfelelő könyvtári szolgáltatások elérésére, mint a többi állampolgár”.

„A könyvtár mint a társadalmi és kulturális élet része jelentős feladatot lát el a börtönön belüli kulturális programokban”.

Az állománynak tartalmaznia kell kézikönyveket, szórakoztató irodalmat, szakkönyveket, a személyiségfejlesztéshez, az iskolai tanulás folytatásához szükséges anyagokat. Karban kell tartani, és időnként frissíteni kell. A nagyságát úgy határozza meg az irányelv, hogy „minimum 20 könyvtári egységnek kell lennie fogvatartottanként, illetve intézményenként nem lehet kevesebb 2000 kötetnél.” Az éves beszerzés mértéke 2 könyv fogvatartottanként. Kimondja még, hogy az időszaki kiadványok száma (az intézet méretétől függetlenül) nem lehet 10-nél kevesebb, az audiovizuális és elektronikus anyagoké pedig legalább 200 tétel legyen (fogvatartottanként 2).

Az irányelvekben meghatározott szempontoknak a vizsgált intézetek könyvtárai nem felelnek meg. Van olyan intézet – a Somogy és a Baranya megyei –, amely nem tud előfizetni folyóiratot a könyvtár számára. Általában a könyvtárak 20–25 négyzetméter alapterületűek, és könyvtári irodát egyik intézet sem tud biztosítani. Audiovizuális és elektronikus anyagokat sem igen találni az elítéltek számára létesített könyvtárakban, hiszen egyéni felhasználásra itt nincs lehetőség. A somogyi börtönkönyvtárban hat darab vallási témájú videokazetta található. Ennél jobb helyzetben van a zalai börtönkönyvtár, mert náluk harminc darab videodokumentum található a könyvtárban, ennek az 1/3-a régi magyar film és természetfilm, a többi vallási témájú kazetta. Egyik intézet könyvtárában sem találok olyan irodalommal, amely a látáskárosultak, illetve gyengénlátók számára biztosítaná az olvasnivalót. Az etnikai csoportok könyvvel való ellátása sem megfelelően biztosított. Idegen nyelvű dokumentumok leginkább ajándékozás útján kerülnek a könyvtárakba. Az állományok nincsenek szakszerűen feltárva.

Részlet a Zala Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet könyvtáráról

A könyvtárhasználatra fordított idő korlátozott. Bármilyen jó is egy könyvtár állománya, értékét nagy mértékben csökkenti, ha az elítéltek nem tudnak rendszeresen eljutni meghatározott időközönként a könyvtárba.

A börtönkönyvtárak szerepe nagyon fontos a fogvatartottak életében, de új utakra és megoldásokra van szükség az intézetek könyvtárainak fejlesztéséhez. A költségvetés mellett a különféle pályázatok nyújthatnak segítséget az anyagi erőforrások megteremtésére, ezért fontos lenne a pályázatok központi figyelése, az intézetek értesítése a megjelent pályázatokról, valamint a pályázatok elkészítésének szakmai segítése.

Fontos lenne a börtönökben szakképzett könyvtárosok alkalmazása is vagy a nevelőtisztek könyvtári irányú szakmai továbbképzése. Szükség lenne a kapcsolattartásra a megyei és városi könyvtárakkal. Ez a '70-es '80-as években általában jól működött, de a rendszerváltás után ezek a kapcsolatok felbomlottak.

Nem alakult ki intézményes formája a börtönkönyvtárak egymás közötti kapcsolattartásának sem, pedig az esetlegesen fölöslegessé váló könyveket átadhatnák egymás részére, illetve szakmai segítséget is tudnának nyújtani egymásnak az intézetek.

Az Olvasás Évének meghirdetése a Zala megyei börtönben igen jó lehetőséget teremtett arra, hogy a nem igazán gyakran olvasók is könyvet vegyenek a kezükbe, hiszen volt rá példa, hogy az órán részt vevő elítélt kérte a könyvtárost, adja oda neki azt a könyvet, amelyről előző nap volt szó. Fontos, hogy az Olvasás Évének befejeződésével se maradjanak abba a foglalkozások, sőt minél több lehetőséget kell teremteni (akár külső szakemberek bevonásával is), hogy egyre több témában, egyre több olvasó órán vegyenek részt az elítéltek (pl. biblioterápia).

Tudjuk: nagyon nehéz, hogy a felsorolt kívánalmaknak megfeleljenek a mai magyar börtönkönyvtárak. Szeretnénk azonban bízni abban, hogy az intézetek felkarolják könyvtáraikat, és a könyvek a jövőben is fontos szerepet töltenek be a fogvatartottak életében.

Cser Henrietta